

intellectus subinduit formalitatem objecti religionis, quæ est subjectio, vel honor exhibitus Deo per talem actum.

X. Similiter ex dictis constat quod sit objectum materiale. Illud enim dicitur objectum materiale, in quolibet virtute, quod est materia circa quam exercentur actus virtutis; actus igitur colendi Deum subjicit Deo corpus vel animam, intellectum vel voluntatem secundum diversos actus, quos habet interiores et exteriores, de quibus inferius agit sanctus doctor, et ita objectum materiale sunt istæ tres, quæ Deo offeruntur, vel subjiciuntur per actum cultus honoris.

XI. Ad rationem patris Valentiaæ facile patet ex dictis, quod illud ad quod ordinatur cultus potest esse in duplici differentia, vel ex intentione operantis, vel ex natura operis. Et hoc adhuc dupliciter vel tamquam ad immediatum objectum et specificativum, vel tamquam ad finem ultimum et remotum, vel quid per accidens secutum. Cultus igitur Dei non ordinatur per se ad illam existimationem gignendam ex natura operis, imo potius ex natura sua ex illa causatur, et gignitur, et sic non habet illud pro objecto ex hac parte. Et quamvis ex intentione operantis ordinaretur, hoc non sufficit ad hoc quod sit essentialis specificativum actus, quoad substantiam; præterquam quod adhuc hoc non verificatur convenire omni cultui religionis, ut in actibus interioribus (sicut in probationibus ostensum est.) Et de cultu exteriori hoc etiam non per se, sed per accidens contingeret cultui ex propria natura considerato (ut probatum relinquatur) quatenus hæc opera etiam per se non debent fieri ut videantur ab hominibus; hoc est ex intentione, quia quamvis dicatur: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant*

opera vestra bona, Matthæi v, tamen hoc componitur cum alio præcepto Matthæi vi: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis*. Et communis compositio est, quod non fiat opus bonum ea intentione ut videatur. Et denique hoc est quid consecutum, et sic non potest esse a quo dependeat substantia, et specificatio actus, sed potius ad illas supponitur.

XII. Ad confirmationem, quæ magis urget respondetur, quod verum est habitum, et actum distingui ab objecto formali, et materiali, et hoc jam verificatur in doctrina data. Distinguitur enim objectum formale, quatenus ponitur in illa æqualitate, quam facit actus religionis subjiciendo creaturam creatori in ejus honorem, et testificationem divinæ excellentiæ, et quasi solutionem pro debito, quod recognoscit tamquam primo principio. Honor igitur iste, seu æqualitas, aut subjectio non est actus, sed illud ad quod actus terminatur. De objecto materiali similiter patet, quia iste actus non est anima, neque voluntas, neque corpus, quæ sunt bona intrinseca, quæ Deo offeruntur, et subjiciuntur per actum, et in quibus exercetur honor, et cultus subjiciendo ea. Clarius hoc patet in bonis extrinsecis, quæ offeruntur per actum religionis, sicut in sacrificiis, et oblationibus; constat enim quomodo oblatio distinguatur a re oblata.

XIII. Dices: In virtute justitiæ quando debitor reddit pecunias debitas creditori facit æqualitatem, et æqualitas ipsa (ut dictum est in resolutione) est objectum formale, pecuniæ vero sunt materiale, quia per pecunias redditas fit æqualitas ad pecunias acceptas, et sic in pecuniis tamquam in materia exercetur ratio formalis objecti justitiæ, sed quando restitutio justitiæ fit circa

honorem vel famam, honor vel fama restituta est materia in qua exercetur æqualitas justitiæ; abstulit enim honorem, et reddit honorem, et sic facit æqualitatem. Honor igitur est in his rebus objectum materiale, seu materia sicut in datis et acceptis pecunia. Ergo respectu Dei in cultu religionis per quem solvitur debitum modo explicato non debent identificari honor, et cultus, et subjectio tamquam objectum formale, sed potius honor debet esse objectum materiale, hoc est materia in qua exercetur solutio, et satisfactio debiti pro beneficio creationis, sicut in exemplo justitiæ in restitutione honoris, vel famæ apparet.

XIV. Respondetur, quod honor, et subjectio, seu ratio cultus est in quo exercetur ipsa æqualitas requisita a virtute; non enim concipitur æqualitas, vel ratio æqualis, vel inæqualis nisi reddendo æqualem, vel inæqualem honorem; et ideo honor, seu subjectio non dicitur materia, seu materiale, sed formale, quia est quasi forma causans quasi in genere causæ formalis dictam æqualitatem. Res vero illæ in quibus recipitur subjectio cultus, aut honor exhibitus est materiale respectu talis æqualitatis sicut et honoris, et subjectio. Et hoc idem est in exemplo de restitutione honoris vel famæ; honor enim vel fama reddita est forma faciens æqualitatem pro honore vel fama ablata; materiale vero est persona subjecta verbis, vel factis ad reddendum honorem; et sic honor non debet comparari ad pecunias, sed ad valorem pecuniarum, qui facit æqualitatem dati, et accepti, vel ablati. Quod autem sit in aere, vel argento, vel auro est materiale; ita est honor, qui exhibetur per subjectionem animæ, vel corporis, aut alterius rei, quod est qui facit illam imperfectam æquali-

tatem formaliter. Unde non debet comparari pecuniis materialiter consideratis sed res quæ subjiciuntur in Dei cultu sunt quæ comparantur pecuniis, et sic illæ sunt objectum materiale.

ARTICULUS III.

Unde sumatur, et quomodo, solvetur religionem esse unam virtutem?

I. Præterea quæ supra in commentatio hujus articuli dicta sunt notandum venit in præsentem, quod non est idem inquirere: Si est una virtus, et si est specialis virtus, et sic non coincidit articulus iste cum sequenti; sæpe enim D. Thomas illos distinguit etiam in aliis virtutibus, ut supra de charitate quæst. xxiii, ar. iv, disputat si est specialis virtus, et art. v, si est una virtus. Est ergo differentia quod quando inquiretur si est vera virtus religio est idem ac inquirere si habet plures species, quæ quasi sub genere comprehenduntur sub religione, et sic non sit una, sed plures species. Inquirere autem si est specialis virtus idem est ac inquirere si coincidit cum aliqua alia virtute; verbi gratia, de dulia inquit D. Thomas infra quæstione ciii, articulo iii, si est specialis virtus a latria distincta; et articulo quarto immediato inquit, si habet plures species, et in articulo tertio in corpore resolvit, quod est specialis secundum quod homini reddit debitum; et articulo quarto, secundum quod exhibet reverentiam cuicumque homini inquit habere plures species. Stat ergo bene quod non sit una quatenus continet plures species; et quod sit specialis quatenus omnes illæ species conveniunt in una ratione, quæ distinguitur ab aliis rationibus aliarum virtutum et hæc ratio ex parte objecti

est generica ad illas plures species virtutum sub ea contentas.

II. Probat S. Thomas religionem esse unam virtutem, quia habitus distinguuntur secundum diversam rationem objecti; sed religio habet unam rationem objecti, quia ad religionem pertinet exhibere reverentiam uni Deo secundum unam rationem, in quantum scilicet est primum principium creationis, et gubernationis; hæc autem est una ratio: ergo et religio una virtus. Quæ doctrina, et discursus non opponitur cum dictis articulo præcedenti, et dicendis articulo quinto sequenti, quia hic non dicitur, quod Deus unus est objectum quod religionis, nec quod ratio principii creatantis, et gubernantis est ratio objectiva virtutis religionis, neque hoc subsumit ex majori, quod habitus distinguuntur secundum diversam rationem objecti; hoc enim est quod negatur in aliis articulis, scilicet Deum esse objectum quod religionis, nec formale, nec materiale, sed cultus, seu reverentia illi exhibita, ut explicatum est articulo præcedenti, et amplius clarescet ex dicendis articulo quinto. Et hoc idem dixit hic sanctus doctor, si quidem posuit quod ad religionem pertinet exhibere reverentiam uni Deo secundum unam rationem, ubi posuit clare objectum quod, scilicet ipsam reverentiam exhibitam in recto; at vero uni Deo secundum unam rationem posuit in obliquo. Et fuit dicere, quod reverentia exhibita Deo secundum unam rationem est specialis ratio objecti religionis. Verum est quod ipsa reverentia diversificatur ex hoc quod exhibetur Deo, vel creaturæ, sed hoc non est dicere quod Deus, vel creatura sit objectum quod, sed cui, ex quo diversificatur ratio honoris, vel reverentiæ tamquam ex aliquo quod essentialiter respicit, vel connotat; et sic

diversificata reverentia efficitur diversa ratio formalis objecti specificans habitum.

III. Prima ergo opinio est, quod religio est una unitate generica, et habet sub se plures species. Hanc adducit Suarez tomo primo de religione, tractatu primo, libro VIII, capitulo VIII, insinuans eam sibi verisimiliorem videri, ut inquit numero primo et octavo. Juxta hanc opinionem distinguit tres habitus hujus virtutis, quos, inquit, fidelitatem ad Deum, gratitudinem ad Deum, et latriam possumus appellare. Probat hanc opinionem numero secundo sic: Primo, virtutes, quæ reddunt debitum alteri juxta varias rationes debiti distinguuntur; sed intra latitudinem religionis inveniuntur debita diversarum rationum, ergo et virtutes. Major est D. Thomæ 1-2, quæst. LX, art. III, ubi sic habet: « Debitum non est unius rationis in omnibus, aliter enim debetur aliquid æquali, aliter superiori, et aliter minori, et aliter ex pacto, vel ex promisso, vel ex beneficio suscepto, et secundum has diversas rationes debiti sumuntur diversæ virtutes. » Et similem doctrinam habet 2-2, quæstione LXXX, articulo unico in corpore. Et ratio est, quia si ratio debiti formaliter respicitur a virtute diversa, ratio debiti faciet formalem distinctionem in objecto, et consequenter in ipsa virtute. Minor probatur ex eisdem verbis D. Thomæ. Nam licet in religione non inveniatur diversitas ex parte personæ, cui debitum solvit, quia semper est ad superiorem, tamen altera diversitas ex titulo ipsius debiti invenitur. Nam aliquid debetur Deo ex pacto, seu promisso, aliquid ex beneficio accepto, aliquid ex vi solius excellentiæ ejus.

IV. Confirmatur: similis varietas debiti erga proximum sufficit ad distinguendam, et diversificandam

rationem virtutum circa eandem. Nam debitum ex pacto solvit justitia, ex promissione fidelitas, ex beneficio gratitudo, ex dignitate personæ observantia, et est optima D. Thomæ auctoritas in favorem hujus tertiæ partis, quæstione XXV, articulo primo in corpore: « Honor, inquit, est reverentia alicui exhibita propter sui excellentiam (ut in secunda parte dictum est) et ideo si in uno homine sint plures causæ honoris puta prælatio, scientia, et virtus, erit quidem illius hominis unus honor ex parte ejus qui honoratur, plures tamen secundum causas honoris; homo enim est qui honoratur propter scientiam, et propter virtutem. » Hæc sanctus doctor: ergo idem erit respectu Dei, quia hæc doctrina est generalis, et est eadem ratio; tum, quia illam adducit sanctus doctor, ad probandum quod in Christo est diversa causa honoris secundum diversam naturam divinam, et humanam: ergo quamvis Deus sit unus, cum tamen in illo reperiantur istæ diversæ rationes honoris, et diversi tituli (et D. Damascenus oratione tertia de imaginibus quinque distinguit) multo melius quam in uno homine: ergo a fortiori distinguuntur in ipso respectu ipsius diversæ virtutes, si quidem propter hoc distinguuntur respectu unius hominis, quod est primum argumentum D. Thomæ in hoc articulo, quod quia in Deo sunt plures Personæ, et diversa attributa sunt plures rationes, et diversæ adorationes, et cultus. Ad quod etiam reducitur argumentum Scoti in III, distinct. IX, ubi in dubium adducit, an propter istas tres rationes Dei ut sic, et ut creatoris, et ut salvatoris sint distinguendæ species adorationum specialiter istæ duæ creatoris, et salvatoris. Et eadem ratio est de aliis attributis, quæ respiciunt creaturas, quod non per-

tineant ad latriam. Cui favet D. Augustinus in Exodum quæstione XCV, dicens: « Deo ut Deo latriam, ut Domino vero duliam deberi. » Et S. Thomas III parte, quæstione XXV, articulo II, in fine corporis ubi inquit: « Ipsi Deo Patri debetur honor latriæ propter deitatem, et etiam honor duliæ propter dominium, quo gubernat creaturam: unde super illud Psalmum VII Domine Deus meus in te speravi, dicit glossa: Domine omnium per potestatem, cui debetur dulia; Deus omnium per creationem, cui debetur latria. » Hæc sanctus doctor.

V. Secundo arguit Suarez: In hac virtute sunt plures habitus specie distincti; ergo plures virtutes. Patet consequentia, quia omnes illi habitus sunt virtutes essentialiter. Antecedens autem probatur, quia in hac virtute inveniuntur plures actus specie distincti ex diversa honestate proximi objecti, quorum unus ex alio non oritur, neque habent inter se connexionem, sed solum genericam convenientiam in ratione cultus divini, ut sunt votare, jurare, sacrificare: quilibet autem ex his actibus est sufficiens ad generandum habitum, et habitus qui per unum fit non recipit ab alio actu specie diverso augmentum, vel promptitudinem aliquam circa suum actum. Sed hoc est sufficiens signum distinctioni habituum, et unusquisque ex his actibus generat distinctum habitum, atque adeo distinctam virtutem, si fuerit actus naturalis generabit habitum naturalem, si vero actus, et habitus sunt supernaturales secundum distinctionem actuum infundetur distinctus habitus.

VI. Tertio et ultimo arguitur: Religio ponitur distincta a pœnitentia, et obedientia ex diversis debitis respectu ipsiusmet Dei, vel ex diverso modo, et motivo solvendi, vel im-

plendi debitum. Sed non est minor ratio distinctionis inter debitum, quod consurgit ex promissione jam facta Deo, et debitum quod redditur, vel exhibetur in ipsa promissione promittendo aliquid; nam illud prius est magis rigorosum, et legale, necessarium ad honestatem morum, et fortasse est, cujusdam justitiæ superioris ordinis; debitum autem quod ante promissionem potest considerari in ipsa promissione nec justitia est, nec rigorosa, nec necessaria ad honestatem morum; sed ex quadam decencia, et voluntario cultu; ergo fere similis ratio distinctionis hic invenitur. Ad quod conducit maxime doctrina D. Thomæ 1-2, quæst. cii, art. iii ad octavum, ubi ponit, quod in veteri lege triplex genus sacrificiorum offerebatur Deo; sacrificium autem ad religionem pertinet; ergo triplex habitus religionis distinguendus erit; alias sacrificia non distinguerentur genere.

VII. Nihilominus conclusio est, quod religio est una secundum speciem atomam. Hanc tenet D. Thomas in hoc articulo, et in iii, dist. ix, quæst. i, art. ii, et ad Annibaldum ibidem art. i; Alensis iii p. quæst. xxx, art. iii, Gabriel lect. XLIX, in canone; Cajetanus, Aragon, Torres in hoc articulo; Suarez tomo primo in iii p. disp. li, sectione iii. Simpliciter sequitur hanc sententiam dicendo quod est communis theologorum, et solvit argumenta contraria. Imo loco citato, tomo primo de religione inquit probabiliter posse defendi hanc sententiam D. Thomæ, et solvit argumenta, quæ pro contraria sententia posuerat. Ratio hujus conclusionis est potissima, quam tradit D. Thomas in corpore hujus articuli. Quæ consistit in hoc, quod ex unitate rationis formalis objecti sumitur unitas specifica virtutis. In quo principio convenit contraria senten-

tia, et est communis doctrina 1-2, quæst. lrv, art. ii, de distinctione habituum. Sed solum restat explicare quomodo sit una specie atomæ ratio formalis objecti religionis, quia in hoc est punctum defensionis. Contraria enim sententia intendit, quod non est unius speciei atomæ sed subalternæ, quia sub illa invenit plures alias rationes specie differentes, et vult quod hæc differentia sit formalis, et non materialis.

VIII. Pro luce ergo efficaci hujus rationis notanda est doctrina, quam adducit D. Thomas 1-2, quæst. lrv, art. ii ad tertium ex philosopho primo physicorum, et vii ethicorum sic: « Quod ita se habet finis in operabilibus sicut principia in demonstrativis, et ideo diversitas finium diversificat virtutes, sicut diversitas activorum principiorum sunt etiam ipsi fines actuum interiorum, qui maxime pertinet ad virtutes. » Hæc sanctus doctor. Ex his colligitur regula ad cognoscendum quando aliquæ rationes objectivæ distinguuntur specie materiali, aut formali ut possint diversos actus specie distinctos causare, aut sub una specie formali comprehendere, videlicet si finis proximus actionum, quas specificant tales rationes sit unus, vel diversus specie.

IX. Præterea S. Thomas loco citato in iii, dist. ix, quæst. i, art. iii, quæst. i, in corpore probatur, quod Deo debetur latria ratione potentiæ, sapientiæ, bonitatis, etc. sic: « Latria profitetur servitutem, quam debemus Deo, quia fecit nos: unde debetur sibi latria in quantum creator secundum quod ipse est finis, et origo nostri esse. Et hoc est quod dicit glossa super illud Psalmum vii: Domine Deus meus in te speravi. Deus per creationem, cui latria debetur, et quia ipse creator est in quantum bonus, sapiens, et potens,

et secundum omnia hujusmodi, ideo ratione omnium debetur sibi latria, et non secundum unum modum tantum. » Hæc sanctus doctor, ubi eleganter explicat rationem præsentis articuli, videlicet, quomodo est una ratio in Deo ex qua reverentia a religione exhibita est una quamvis comprehendat omnia attributa divina, et tres Personas, quia videlicet, sapientia, bonitas, potentia, et omnia hujusmodi, hoc est omnia attributa divina concurrunt ad hanc rationem, scilicet, quod Deus est primum principium nostri esse in quantum creator noster, quia si non esset sapiens, aut bonus, aut potens, aut infinitus, etc. deficeret ratio creatoris, quia scientia sua est causa rerum. Unde dicit Ecclesia: Cujus sapientia conditi sumus, et providentia gubernamur. Si non esset justus, et misericors non congrue gubernaret creaturas. Omnia ergo attributa absoluta ad hoc conducunt, quod Deus habeat rationem primi principii, et creatoris nostri. Personæ similiter divinæ tres, quamvis inter se relative oppositæ ad creandum indivisibiliter adunantur, quia actio creatoris, utpote actio ad extra totius Trinitatis est indiscriminate; omnia igitur quæ in Deo aliquam diversitatem habent sive realem, ut Personæ, sive formalem conducunt ad hoc quod Deus sit ratio creatoris. Sed conceptus iste creatoris secundum suam rationem formalem est unus specie atomæ (eo modo quo in Deo potest reperiri ratio specifica) sicut dicitur conceptus justitiæ, vel conceptus misericordiæ, quia ratio creationis non est alia quatenus correspondet bonitati sapientiæ, aut potentiæ, etc. Sed eadem indivisibilis ratio creatoris est, quæ exigit et sapientiam, et bonitatem, et potentiam (et sic de aliis attributis) et tres Personas indivisibiliter.

THEOLOGIA VII.

X. Unde hæc propositio negari nequit. Ratio primi principii creativi in Deo est una specie atomæ, quamvis exigit plura attributa, et plures rationes divinas quasi specie inter se diversas, sed non diversificantes specie rationem formalem, seu conceptum creatoris: sed iste conceptus causat debitum in creaturis, quo tenentur creaturæ venerari, et colere Deum quatenus illas creavit et gubernat, quod est quid consecutum ad creare, et propter se debent intendere solvere hoc debitum, quamvis non accedant ad æqualitatem. Sicut ergo ratio creatoris est una specifica, debitum ex illa causarum unius speciei atomæ est, et consequenter reverentia, quæ respicit Deum secundum hanc rationem creatoris est una sicut ratio creatoris una, et quia ratio creatoris est una specie infima (ut explicatum est) reverentia ista est una specie atomæ: et quia debitum causatum in creaturis ex isto principio unum specie atomæ est, sicut principium, ideo finis iste, scilicet solvere hoc debitum unus specie atomæ est. Unde cum religio habeat pro objecto formali exhibere reverentiam Deo secundum rationem primi principii creantis, et habeat pro fine proximo solvere rationem hujus debiti, sequitur per bonam consequentiam, quod est una in specie atomæ. Ista consequentia patet ex antecedentibus, quia habet pro objecto formali reverentiam unam in specie atomæ, quæ est ratio creatoris. Et iste est discursus præsentis articuli breviter, et profundissime a D. Thoma traditus, ut patet ex ejus terminis, quibus usi sumus.

XI. Vis hujus rationis non potest enervari, nisi negando illud primum principium, quod reverentia a religione exhibita respiciat excellentiam divinam solum secundum rationem primi principii creationis.